

О.В. ТРАЧУК

ЧОРНА МЕТАЛУРГІЯ

**В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ ЖИТТІ
СХІДНИХ СЛОВ'ЯН НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ
(ДРУГА ПОЛОВИНА V–X СТ.)**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ»

О. В. ТРАЧУК

ЧОРНА МЕТАЛУРГІЯ
В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ ЖИТТІ
СХІДНИХ СЛОВ'ЯН НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ
(ДРУГА ПОЛОВИНА V-X СТ.)

Переяслав-Хмельницький - 2017

ББК 65.9(4Ук)304.12

УДК 94(477):[330.111:699.17]"045/09

Т

Рекомендовано до друку

Вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди» (протокол № 9 від 19.06.2017 р.)

Рецензенти

Войнаровський В. М. - доктор історичних наук, старший науковий співробітник відділу археології Інституту українознавства ім. Крип'якевича НАН України

Пивоваров С. В. - доктор історичних наук, професор, заступник генерального директора Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника.

Юрченко О. В. - кандидат історичних наук, завідувач науково-дослідного відділу «Археологічний музей» Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав».

Трачук О. В.

Т65 Чорна металургія в соціально-економічному житті східних слов'ян на території України (друга половина V-X ст.). - Київ: Видавець Олег Філюк, Центр учбової літератури, 2017. - 308 с.

Монографія присвячена дослідженню організації племінного виробництва заліза у східних слов'ян другої половини V-X ст. Проаналізована наявність «гнізд» поселень у антів, склавів, хорватів, древлян, волинян, сіверян, тиверців, полян, уличів; їх забезпечення залізом, наявність сировини - руди, деревного вугілля, флюсів, розглянуто технологічний процес утворення криці, розроблено інтегровані схематичні карти пам'яток чорної металургії східнослов'янських племен.

Для істориків, археологів, етнографів, краєзнавців та усіх, кому цікава історія українських ремесел, для відтворення ранньосередньовічних технологій у регіональних племінних скансенах та археопарках, а також для фахівців технічних наук для впровадження методу прямого відновлення заліза з руди в сучасне виробництво.

ISBN 978-611-01-0904-8

© Трачук О. В., 2017

© Видавець Олег Філюк

© Центр учбової літератури

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1.	
ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДИ	
ДОСЛІДЖЕННЯ	8
1.1. Стан дослідження проблеми в історіографії.....	8
1.2. Джерельна база.....	17
1.3. Методологія дослідження.....	22
РОЗДІЛ 2.	
ПЛЕМІННЕ РОЗМЕЖУВАННЯ СХІДНИХ СЛОВ'ЯН ТА	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ СИРОВИНОЮ ДЛЯ ВИРОБНИЦТВА ЗАЛІЗА У	
ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ І ТИС. Н. Е	28
2.1. Визначення племінних меж східних слов'ян другої половини V-УІІ ст.....	28
2.2. Дослідження меж та гнізд поселень літописних племен VIII-X ст.....	46
2.3. Матеріалознавче дослідження металургії пеньківської та празької	
археологічних культур (історичних антів і склавівів)	
та літописних племен.....	72
РОЗДІЛ 3.	
ЗАЛІЗОРІБНЕ ВИРОБНИЦТВО СХІДНИХ СЛОВ'ЯН НА ТЕРЕНАХ	
УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ І ТИС. Н. Е	90
3.1. Залізорібне виробництво у носіїв пеньківської та празької	
археологічних культур (історичних антів і склавівів) V-VII ст.....	90
3.2. Забезпечення залізом гнізд поселень літописних племен древлян,	
полян, тиверців, сіверян, хорватів, уличів і волинян.....	115
3.3. Племена дулібів та їх металургія у другій половині I тис.....	181
3.4. Торговельні шляхи та виробництво заліза.....	197
3.5. Технології залізорібного виробництва,	
експерименти та реконструкції.....	204
ВИСНОВКИ	222
ДОДАТКИ	
ДОДАТОК А. Родоплемінний лад.....	225
ДОДАТОК А. 1. Родовід.....	228
ДОДАТОК А.2. Об'єднання родів - братство (фратрія).....	236
ДОДАТОК А.3. Плем'я.....	243
ДОДАТОК А.3.1. Проблема вождівств (чіфдомів) у східних слов'ян.....	259
ДОДАТОК А.3.2. Ліга союзів племен та братств.....	265
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	274
Перелік рисунків та таблиць.....	300